

הרב שמואל ריינר הר סיני והר המוריה

בתיאור המקרא את מעמד הר סיני ישנו ציווי החוזר פעמיים באופנים שונים, ומאפיינו העיקרי הוא שאינו תקף לעתיד לבא, כי אם רק לשעתו, לאותו מעמד קדוש של קבלת התורה:

וְהִגַּבְלֹתָ אֶת הָעָם סָבִיב לְאָמַר הַשְּׁמָרוּ לְכֶם עֲלוֹת בְּהָר וְנִגַּע בְּקִצְהוּ כָּל הַנֹּגֵעַ
בְּהָר מוֹת יוֹמָת: לֹא תִגַּע בּוֹ יָד כִּי סָקוֹל יִסְקַל אוֹ יָרֵה יִיָּרֵה אִם בְּהֵמָה אִם אִישׁ
לֹא יִחְיֶה בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בְּהָר.¹

ופעם שניה, כאשר מצווה משה לרדת לאחר שכבר עלה אל הקב"ה:

וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְקֹנֵק לָךְ רֵד וְעֲלִיתָ אֵתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל יְהִרְסוּ
לְעֹלֹת אֶל יְקֹנֵק פֶּן יִפְרָץ בָּם.²

שני פנים לציווי.

מחד, לא ייתכן שבמקום בו ישנה התגלות ברורה של הקב"ה, בו יש נגיעה ממשית של השכינה, ימצא האדם. בלשון הגמרא: 'מעולם לא ירדה שכינה [...] למטה מעשרה',³ ישנה הפרדה חדה וברורה בין המרחב האלוקי למרחב האנושי, זה לא נכנס בתחומו של זה. זה מפני שאינו יכול וזה מפני שאינו רוצה. נדרש מרחק ברור וקבוע בין אתר בו עצמות אלוקית בהירה מתגלה באופן חד פעמי, לבין מקום בו רגל בשר-ודם מותרת לדרוך.⁴ אך מאידך, ישנה הדגשה מיוחדת בציווי: 'בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בְּהָר'. כלומר, בשלב מסוים ניתן יהיה להתקרב לאותו מקום קדוש בו שרתה

* השיחה ניתנה לקראת שבת פרשת יתרו תשס"ו והועלתה לכתב על ידי עומר זילבר.

¹ שמות יט, יב-יג.

² שם, כד.

³ בבלי, סוכה ה"א.

⁴ הציווי מזכיר במשהו את מעמד הסנה. לא רק במקום 'הר האֱלֹהִים', אלא בעיקר בעצירת האדם לבל יתקרב יתר על המידה אל ההתגלות: 'וַיֹּאמֶר אֶל תִּקְרַב הָלֶם שֶׁל נִעְלִיד מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קִדְשׁ הוּא'. ישנם מאפיינים ונקודות נוספות להשוואה, עיין: שמות ג והשווה לפרקים יט-כ.

שכינה. בתום הליך מסוים יהפוך האיסור החד-משמעי והברור דלעיל – להיתר. קול השופר הממשי הוא הקו המבדיל, חוט ההפרדה בין אסור ומותר. אולם תמוה, אם האיסור הינו כל כך חד-משמעי ונהיר, מדוע ישנו היתר מיד לאחריו?

מן הראוי היה שהאיסור יהיה תקף לעולם ולא רק לפרק הזמן המסוים של מעמד קבלת התורה, שהרי הציווי מזהיר מפני עונשים חמורים של סקילה וירייה לכל הקרב אל ההר!

בכל אדם מאמין ישנה ערגה לאל-חי, כיסופים לגעת באלוקות, תחושה מורכבת של רצון להגיע לאיזו קירבה ממשית עם האל, שבמושגים אנושיים תתורגם מיד למגע פיזי. מורכבות זו באה לידי ביטוי מופלא ביצירתו של מיכאלאנג'לו ב'קאפלה הסיסטינית' ברומא – בה מוצג הכמעט מגע בין האל לאדם. אדם מישראל נמשך באופן טבעי, כבן-אנוש מאמין, לעלות בהר ולגעת בקצהו.

אם ההיתר לא היה נסמך

לאיסור, אם ההתגלות האלוקית לא היתה יוצאת באמירה שמיד עם סיומה – 'הָמָּה יַעֲלוּ בְּהָר', אזי יתכן ואותה משיכה לגעת באלוקות, ההולכת ומתגברת, היתה מחדדת אצל האדם את התחושה שאין הקב"ה מתגלה על ההר ממש, אלא שהוא פשוט נמצא 'שם', תחושה שהיתה מכוונת את כל הכיסופים והערגונות אל ה'שם' שבו הוא נמצא.

וכך, עם הזמן, הייתה מתחדדת אצל המאמין תחושה של פנתאיזם, שהטבע הוא האלוקות והאלוקות היא הטבע, כיוון שייחודו ואחדותו של הש"ת לא נמצאים על איזה אולימפוס בלתי מושג, כי אם מתפשטים על פני המציאות כולה.

לכן, מטבע הדברים, בסוף המעמד קדושת ההר צריכה היתה לפקוע ממנו. האל קדוש ודבריו קדושים, אך המציאות, ההווה האנושית והעולם אשר ברא - כולם בשר ודם, חומר מתכלה.

לאחר המעמד הקדוש של נתינת התורה, בו שרתה שכינה ומיד פקעה ועלתה, מגיע ציווי, בעל מסר הפוך מזה שבפרשתנו:

וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנִתִּי בְּתוֹכְכֶם.⁵

⁵ שמות כה, ח.

הישנה הצדקה לציווי שכזה, בו הקב"ה לכאורה מבקש לשרות בתוך העם, לשבת בתוך ההוויה האנושית הטבעית, בד בבד עם המציאות התחתונה, זמן קצר כל כך לאחר שהשכינה עלתה ועזבה את החומר? האם אין כאן סתירה והיפוך כיוון לכל מה שמנחיל מעמד הר סיני לעם? אכן קיימת הצדקה ומגיע ציווי. תוך זמן קצר בונה בצלאל בן אורי את המשכן, שמאוחר יותר ינדוד בין שילה, גבעון ומקומות נוספים, עד שלבסוף ימצא את מקומו, הפעם כמקדש, על פסגת הר המוריה. הקב"ה שוכן בארץ.

לפנינו שני הרים שהם שני מודלים הפוכים של שכינה: הר סיני והר המוריה. מראש הר אחד מסתלקת השכינה לאחר האירוע הספציפי לטובתו הוקדש, וממילא פוקעת הקדושה וההר איננו מוגבל עוד לבשר-ודם, ואילו ראש ההר השני, גם כאשר מסתלקת ממנו השכינה, עודנו עומד בקדושתו ואסור בכניסת זרים, טמאים וכיוצא בהם.⁶ בני האדם זקוקים לשני סוגי הפסגות הללו. אנו צריכים לעמוד בתחתית, על הקרקע, ולהתבונן מעלה אל ראשי שני ההרים הללו, אל הר המוריה – בית המקדש, וגם אל הר חורב – הר סיני.

בית המקדש הוא מקום אקסקלוסיבי, שאין הכל מותרים בכניסה אליו, ולא זו בלבד אלא שגם למותרים בכניסה אליו, מוכתבים תנאים מאוד מסוימים. לא כל בני האדם שווים בבית המקדש - יש כהנים, כהן גדול, טמאים וטהורים. וכמו-כן, לא כל הזמנים שווים – ישנו יום הכיפורים שכולו חרדת קודש ויש ימי חולין של 'תמידין כסדרם'. ישנה קדושה שאיננה פוקעת מהר המוריה. הרמב"ם ב'משנה-תורה' מדגיש את ייחודה של קדושת המקדש על-פני קדושת הארץ. במקדש מדובר בקדושה שאיננה פוקעת, משום שהיא תלויה בנוכחות האל במקום, בעוד הקדושות שבארץ כולן תלויות בכיבוש:

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה - קדושה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ-ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן - לא קדושה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה. [...] אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש

⁶ 'אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים', כך בברייתא בבבלי, יומא כא ע"ב.

רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, [...] וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש, אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום.⁷

בהר חורב, הפסגה שמנגד, 'בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל' פוקעת הקדושה, ויתירה מזאת - מקומו של ההר לא נודע עד ימינו אנו, אלא רק משוער. בהר הבית אנחנו יודעים היכן עמדה כל אבן, כביכול, אך הר סיני - אפילו מיקומו המדויק נעלם ממנו.

אנו זקוקים לשני המוקדים, התורה - הר סיני, והמקדש - הר המוריה, כיוון שעולמינו הדתי הוא דיאלקטי ושורר בו מתח בין שני רעיונות. הגמרא בברכות עוסקת בשאלת ההיתר לבעל-קרי ללמוד תורה בטומאתו:

תניא, רבי יהודה בן בתירא היה אומר: אין דברי תורה מקבלין טומאה. מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם למעלה מרבי יהודה בן בתירא. אמר ליה: "בני, פתח פיך ויאירו דבריך; שאין דברי תורה מקבלין טומאה שנאמר: 'הָלוֹא כֹה דִבְרֵי פֶאֶשׁ נָאִם יִקְנֶה'⁸ מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה".⁹

מאחורי האמירה המוציאה את דברי התורה, כמו האש, מרשימת מקבלי הטומאה, ובאמירות נוספות, דוגמת זו הקיצונית: 'ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ',¹⁰ מסתתר עקרון יסודי. אדם תמיד יכול ללמוד תורה; בכל מצב, בכל מעמד וזמן.

שלא כבית-המקדש אליו נכנסים בתנאים ספציפיים, בית המדרש לא מגביל את הנכנסים לתוכו. כל אדם יכול לשהות בו בכל יום ובכל עת. כל השעות שוות בפני הלומדים, השווים כולם בפני התורה. כלומר, רגע אחרי שהורדה התורה מהר סיני אל בתי המדרשות, הפך הר סיני ממקום לרעיון, וככזה הוא חייב להיות פתוח לכל. לא ניתן לשים חומה ומחיצות סביב בית המדרש. מהות התורה מכריחה אותה, את לומדיה, ואת המקומות בה לומדים אותה להיות פתוחים לכל.

⁷ רמב"ם, הלכות בית הבחירה ו, טז.

⁸ ירמיהו כג, כט.

⁹ בבלי, ברכות כב ע"א.

¹⁰ בבלי, הוריות יג ע"א.

כאשר ציווה הקב"ה - 'בְּמִשְׁךָ הַיָּגֵל הַמָּה יַעֲלוּ בְהָר' הוא לא התכוון להתיר לנוכחי המעמד לרוץ אל ההר הקדוש ולחפש עליו שרידים וממצאים של השכינה, אלא להדביק לתורה שהוריד זה עתה לבני האדם מעין הוראות שימוש נצחיות - מהות התורה היא העובדה שהיא שווה לכל נפש.

עלינו, לומדי התורה, יושבי בית המדרש, לשמוע את הקול הקורא לנו - 'הָמָּה יַעֲלוּ בְהָר', ולזכור שדלתותינו צריכות להיות תמיד פתוחות, גם בפני אנשים שאת חיי המעשה היהודיים מפרשים אחרת מאיתנו, גם את אותם שההלכה שלהם נחשבת בעינינו ככפירה.

השאלה הנוקבת, כיצד ניתן ללמוד תורה עם חברותא שכל הקדוש והיקר בעיניי הוא אין ואפס בעיניה, זכתה למענה מאותו ציווי כפול ומיוחד למעמד קבלת התורה מן השמים. באותו מעמד ניתן המפתח ללימוד תורה על-פי צו הקב"ה: בסיני, בעולם של תורה, שהוא הפכו של עולם בית המקדש, אינני בודק את החברותא שלי בשבע בדיקות, אלא יושב איתו ללמוד את הדברים שאינם מקבלים טומאה משום שהם כאש, אש הניתנה בסיני עם תנאי אחד: פתיחות לכל.

הפקעת הקדושה מהר סיני מיד לאחר הורדת התורה וההתגלות המפורשת על-ידי ציווי מפורש, קוראת ללומדיה לפתוח אותה לכולם. לא זו בלבד שמוותר לנגוע בקצהו של ההר, אלא שישנה הזמנה כוללת לעלות אליו. מנגד ניצב הר המוריה ובראשו בית המקדש. בבית המקדש בחר הקב"ה להשכין קדושת נצח. קדושה סלקטיבית המכריחה את השוהים במקום והעובדים בו לעמוד בתנאים מוגדרים, חוקים מדויקים, כאלה שהמועל בהם, כדוגמת נדב ואביהוא, עונשו מוות. קדושה שמזמינה להיכנס רק את הראוי לה.

בין המקום האקסקלוסיבי והמגודר, פסגת הר המוריה, לבין פסגת הר חורב, המקום שנצטוו לקבל אליו את הכל, ולא זו בלבד אלא שרוצה שכל אחד ואחד, על כל גווני החברה, ימצא את עצמו ומקומו בחלל בית המדרש, ישנו יחס מתוח, שהיטיב לנסח רבי נחמן מברסלב בסיפור 'הלב והמעין'. ליושבי בית המדרש הלומדים סוגיות תיאורטיות ב'זבחים' או ב'חולין', הקוראים את סדר עבודת כהן גדול ביום הכיפורים, יש לעתים תחושת געגוע עזה לבית המקדש, רצון עז מאין כמותו להיות שם כשהכל קורה באמת ולא

רק על הנייר. לאלה העסוקים בסוגיות מעשיות יש לעתים געגוע עז לבית המדרש התיאורטי, המופשט, שאינו רואה את המיצג הנדון.¹¹ כאשר אנו נמצאים בעולם הלמדנות יש לנו געגוע לעולם המעשה, וכאשר אנחנו בעולם המעשה ישנו געגוע לעולם המופשט, האינסופי וחסר המחויבות. לעולם הלמדנות התיאורטי של בית המדרש. כך פשט 'הלב והמעין' – זה מתגעגע לזה וזה מתגעגע לזה. הגעגוע התמידי הוא המתח בין הר סיני להר המוריה, בין פרשת יתרו לפרשת תרומה.

¹¹ דוגמא להתנגשות של סוגיא הלכתית עם סיפור שהוא מופשט לחלוטין ניתן לראות ב'שב שמעתתא' לרב אריה לייב הכהן, שמעתא ד, פרק ג: 'כתוב בתשובת הגאונים בתראי שאלה מהגאון מוהר"ם בק"ק וילנא להגאון מוה' העשיל, באחד ששחט שבעה בהמות, ואחר כך נמצא באחת שניקב בית הכוסות. ונתערבו הטריפות בכשירות, וקודם שנולד הספק נמכר חציה של בהמה אחת בחזקת כשרות. מי נימא דגם חצי השני מותר מאחר דחציו הנמכר מותר מטעם כל דפריש מרובא פריש, ואנו יודעין בודאי שזה חציו השני. ואם כן איך נחלק בהמה אחת לומר שחציו מותרת וחציו אסורה? ועיין שם מה שכתבו בזה האחרונים שם...!'